

3 1761 06194943 4

PH
3062
K69
1900z
c.1
ROBARTS

Presented to the
LIBRARY *of the*
UNIVERSITY OF TORONTO
by
GEORGE BISZTRAY

A KATONA

A MAGYAR KÖLTÉSZETBEN

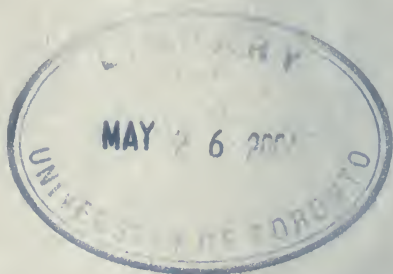
IRTA

KOZMA ANDOR

KIADJA :

LAMPEL R. Kk. (WODIANER F. ÉS FIAI) R. T.
KÖNYVKIADÓVÁLLALATA

BUDAPEST

A KATONA A MAGYAR KÖLTÉSZETBEN.

Nem sokkal a honfoglalás után, mikor a mi szilaj őseink közeledtének hírére Szent-Gallenből mindenki menekült, az egyetlen Heribald barát, ki a krónika szerint együgyű ember volt, daczosan ott maradt. «Nem futhatok el, — így mondá — mert ebben az esztendőben még nem kaptam ki a sarura való bőrporcziót.»

Heribald nem bánta meg ottmaradását, mert a fenevadakul elhíresztelt magyarok nemcsak meg nem ölték s meg nem kínozták, hanem még nagyot is mulattak és vígan eltréfálkoztak vele. A barát holtig emlegette, hogy soha életében nem lakott jól annyira, mint akkor, s hogy a magyarok ígértek ugyan neki pofont, a mikor értékes kincsek helyett aranyozott fagyertyatartók nyomára vezette őket, de még ez a pofon is hamarosan elfelejtett ígélet maradt. A mi adatokat Heribald még ezeken kívül mondott el az ős magyarokról, a krónikás pedig feljegyzett, azok nem mutatják a barátot együgyűnek, sőt olyan megfigyelőre vallanak, akinek a lényeges mozzanatokra van szeme.

A barát szerint a szentgalleni kolostor udvarára, melyen ő nyugodtan sétálgatott, egyszerre csak betörték a nyilasok. Az egész helyet gondosan átfürkészik s elcsudálkoznak, hogy mégis akadt egy ember, aki előlük nem futott el. A tisztek rögtön intézkednek, hogy a legénység meg ne ölje az egy szál barátot, mert tolmács segítségével ki akarják őt hallgatni. A legények nevetgélnek, dévajkodnak, tánczolnak, birkóznak, fegyveres katonai gyakorlatokat mutatnak be tisztjeik előtt. Egy legény megmászsa a templom tornyát, másik a tetőzetét, de mindakettő lezuhan és szörnyet hal. A két holttestet a többiek gerendák közt elégetik a templomnál, de magát a templomot, bár a láng a szemöldökfákig csapkod, nem gyújtják fel. A pinczében két tele boroshordót találnak, de ott hagyják, mert társzekereiken maguknak is van elég. Egy legény ugyan döfködni kezdi dárdájával a barátok hordóit, de az is kaczagva hagyja abba a céltalan rongálást, mihelyt Heribald rászól: «hagyd el jó ember, hát mit igyunk mi, ha ti elmentek?»

Mindezenközben a Szent-Gallenben mulatozó magyar zöm őrzőjékat küldözget ki kém-szemlékre. Ezek feladata a közeli erdő s egyéb rejtekhelyek átkutatása s jelentések tétele tapasztalataikról. Végre az erdőátkutatók riasztó kürtfuvással jelentik, hogy nem messzire egy ellenséges védőseregtől megszállott erős várra bukkantak. Nyomban a riasztó kürtjel után sebbel-lobbal áradnak vissza a kémszemlére kiküldöttek az erdő felől. Viszont a kolostor udvarán tanyázók kirohannak a mezőre. Ott gyülekeznek vala-

mennyien, s mint a krónikás kiemeli, «szokásuk szerint» egy pillanat alatt hadirendbe sorakoznak. Aztán, kürtjelekkel hívogatva a még vissza nem tért őrjárókat, megindulnak. Ekkor már leszáll az alkony. A magyarok felgyűjtanak néhány falusi házat s csöndben vonulnak tovább a Konstanz felé vivő úton. Hátvédjük úgy követi a zömöt, hogy útközben felvehesse az utóbb visszaszállingózókat, kiknek a kürtjeleken kívül a tűz fénye is irányt ad. Ezekből az ellenséges várból kitörő csapat néhányat megöl. A magyarok hátvéde azonban megint kürtjelekkel figyelmezteti a zömöt a hátbatámadtatás veszedelmére. Amire az egész magyar sereg rögtön megáll, csatarendbe fejlődve megszállja a síkságot, körülövezi magát málhás szekereivel s harczrakészen tart ott helyben biztosított pihenőt reggelig.

Ennyi a veleje a szentgalleni kalandnak, Heribald elmondásában.

Áldassék szentgalleni Heribald barát emléke! Mert mi tőle, a szemtanutól tudjuk, hogy a magyar harczosok már ezer esztendővel ezelőtt is katonák voltak. Nem vademberek, nem dánosi cigányok, nem komitácsik, nem kozákok, — valóságos rendes katonák.

Mi a katona?

A katona harczos, de nem minden harczos katona. Majdnem azt merem mondani, hogy a katona úgy aránylik a harczoshoz, mint a mester a kontárhoz, a művész a műkedvelőhöz, — mint a szó magasabb értelmében vett ember a közönséges emberhez.

A katona az, a kit legközvetlenebbül illet

Arany János «Gondolatok a békekongresszus felől» című bölcs verse, mely belényugodván, hogy a háborúk is Isten rendelkezései, arra int:

*Az ember tiszte, hogy legyen
Békében s harczban ember!*

A katona az az emberséges ember, a ki megvívja ugyan a háborút, de nemcsak erkölcsileg, hanem ész és ügyesség szerint is emberhez méltóan vívja meg. A kit nem a saját egyéni dühe uszít esztelen, vadállati marakodásra, hanem a ki a legmagasabb s legáltalánosabb közérdeket kifejező eszményi tekintélynek, hadurának parancsára indul hadba.

A katonát e szerint mindenekelőtt a közcélra való közreműködés és a fegyelem jellemzi. Vagyis, a harczost csupán az az altruizmus minősíti katonává, mely tőle, mint egyéntől az összeség javára lemondást, alkalmazkodást s életre-halálra szóló önfeláldozási készséget követel. Ám ezeket az óriási követeléseket a legderekből ember sem képes teljesíteni, ha e célból külön, hatalmas szervezetbe nem vonják s abban meg nem tanítják a harcznak rendes, kötelességszerű s viszonylag legemberségesebb módjaira.

Minden egyéni célú s egyéni tetszés szerint viaskodó harczos, ha még oly nagy hős is, embertelen szörnyűségekre dühödhet. Achilles, a legnagyobb hős, utálatossá lesz, mikor dicsőült ellenfelének, Hectornak holttestét szekéréhez kötve hurczolja meg. Ellenben a legszerényebb katona is, a kinek fegyelmezett lelkét nem a saját magándühe, hanem a közért való áldozatkészség telíti

el: emberséges ember maradhat a legrettenetesebb csaták fürgetegében is.

Ezért csupa hiábavalóság az a sok léha rémmese, melyet honfoglaló őseinkről, mint pusztító és gyilkoló fenevadakról terjesztettek el és jegyeztek föl olyanok, a kik előlük eleve elfutottak. Mindezeket meghazudtolja az egyetlen vidám Heribald barát, a ki Szent-Gallenben bátran bevárta és szemtől-szemben megismerte őket. Azoknak az ezer év előtti harczos magyaroknak, a kikről ő beszél, bizony mondom, katonáknak, rendes, fegyelmezett, emberséges katonáknak kellett lenniök, még pedig a javából.

Ha már egy svájcz német barát is, a nélkül, hogy dícsérni akarná őket, jóformán csupa olyat tud róluk mondani, a mi katonai becsületükre válik, még mit dalolhattak az ezersztendő előtti magyar katonákról a honi hegedősök, kobzosok, igriczek vagy bármi néven nevezett költők, a kik e katonáknak véreik voltak! A kik büszkén nézhették az ő diadalaikat, keservvel kudarczait! . . . Az lehetetlen, hogy a mikor egy harczokból élő nemzetnek katonái vannak, ne virágoznék fel az énekmondás, mely a katonát, a harczias nemzet legdaliásabb, leghasznosabb fiát magasztalja.

Fájdalom, nemhogy a honfoglalás idejéből, hanem még az azután következő századokból sem maradt ránk semmiféle költői munka, mely egyenesen a katonára vagy a katonaéletre vonatkoznék. Ennek oka nemcsak az lesz, hogy nemzetünk kereszténységre térése után az új rend egészen lmosta a régít s a latin betű az ősi rovást. Még zsal sem merül ki az okok teljessége, hogy a

középkorban csak a klastromoknak jámbor apáczái és szerzetesei jegyezték fel némi kevés költői művet. Én azt hiszem, hogy mindezen felül még az is oka volt az ősi magyar katonaköltészet nyomtalan eltűnésének, hogy maga a magyarországi hadi- és katonasági élet, a mint európai nemzetté ülepedett, hadiservezetét is hovatovább európai szomszédjaiéhoz hasonlatossá formálta át s ezzel a magyarság eredeti; igazán katonás mivoltából veszített. Mert bármennyire haladottabbak voltak is polgári kultúra tekintetében a középkor európai népei, a mi a katonai kultúrát illeti, az volt a fejlettebb, melyet a kelet felől be-beáradó turáni katonai népek hoztak magukkal. A germán lovagok kétségkívül hősök voltak, a hűbérurak banderiumai kétségkívül vitézek, a professzionátus harczosok pedig kétségkívül bajnokok, — de nem igazi katonák. Ez magyarázza meg a hunok, avarok, magyarok s utóbb a tatárok és törökök meglepő sikereit; katonai sikerek voltak azok azért mulékonyak, mert csak katonaiak.

Bölcs Leó bizánczi császár is, a kinek serege pedig a régi görög és római katonaságok hagyományain képződtek, honfoglalásunk századában a magyarok s ezekkel rokon népek haditaktikájáról tartotta érdemesnek oktató munkát írni Bizáncz hadvezéreinek tájékoztatására.

Nyugaton ugyanekkor vaskályhákba bújt óriási ritterek döcögtek nehéz vasteknőkkel borított, ziháló mammutlovakon. A súlyos ökleléshez, vágáshoz, bunkócsapáshoz sok erő kell, de nem sok taktika. Még a kereszteshadjáratok mesés harczainak is a lovagi hőstett, nem pedig

a katonai fegyelem és a taktika adja meg a regényes jellegét. Igazán katonásabb irány nyugaton csak utóbb pitymallott fel, mikor az angol paraszt-ijászok, földbeszúrt hegyes vaskarók mögött gubbasztva, Crécynél meg Azincourtnál tönkreverték a nagyúri franczia lovagokat. Itáliában pedig akkor lett vége a lovagi banderiális hadrendszernek, mikor a cavalierék a rinascimento finom élvezeteibe merülve átengedték a harcztereket a condottieréknek. Ezek a zsoldos csapatok olyan harczosokból állottak, a kik tanult mesteriségük szerint fizikailag már katonák voltak, de lelkileg még nem, mert az igazi katonaerkölcs: az önfeláldozás készsége eszményi közczélért teljesen hiányzott belőlük.

Mi magyarok, miután Európában végleg megtelepedve szintén banderiális hadirendszerre térünk át, már a XIII. századbeli tatárjárás alkalmával a Mohi-pusztán ugyanattól a katonai szervezettségtől és taktikától szenvedtünk vereséget, melylyel néhány száz esztendővel előbb még mi leptük meg az elrémult Európát s melyet időközben elfeledtünk. De még egy nagyobb és tartósabb veszedelemnek kellett keletről ránnkövetkezni, hogy nálunk is fölébredjen a valóságos katonaság szükséges voltának érzete. A török katonai hatalom támadásai ellenében a lovagok, bajnokok és egyéb vitézlők hadrakelése nem állhatott helyt soká. Hollós Mátyás király már állandó rendszer katonaságul szervezte a fekete sereget, — amely azonban, fájdalom, a nagy király halála után az egész országgal együtt elzüllött. S jött megint csak a magánseregeket tartó s azokkal

magánczélokra törekvő oligarchák műkedvelő hadvezérkedése, jött a nemesi vitéztlők, sőt Dósával a póri vitézkedők hadrakelése, és jött végül elkerülhetetlenül Mohács. Hőseink, bajnokaink, vitézeink mindig voltak, de katonáink még mindig nem. Hogy példával is megvilágítsam ezt a megkülönböztetést, — Tomori, a «büszke vezér», a kalocsai érsek, bár ifjú korában is harczos volt s bár Mohácsnál dicsően halt meg a hazáért, mégis csak hős és nem katona.

Holott ebben az időben már nem csupán a török veszedelem, hanem a puszkapor is valóságos katonákat kívánt. Mert szemtől-szembe, ember ember ellen, kard kard ellen, láncsa láncsa ellen folyó tusákban elég lehet az egyéni erő, a személyes bátorság, a testi ügyesség, de a nagyobb-részt távolról vívott harczokban nem az egyes harczosok mérkőznek, hanem a csapatok. Csapatok, tömegek nem lövöldözhetnek egymásra fegyelmet, rendet és gyakorlottságot föltételező taktika nélkül, még nyíllal sem. Ezért voltak már a középkorban is a nyilazó népek harczosai inkább katonák, mint a dárdával öklelő s pallossal suhintó népek pánczélosai. A puszkaporral azonban, a szó szoros értelmében végképpen és mindenütt lőttek a nem valóságos katonák hadi vitézlésének. S ha ma egy szakasz jó öreg népfölkelő, a ki kezében a Manlicherrel, rajvonalba tud fejlődni, tisztjének egy intésére oldaltűz alá fogna egy Rolandból, Olivérből, Cidből, Oroszlánszívű Richárdból, Bayardból s még csupa hasonló világhírű hős lovagból álló századot, a népfölkelő bácsik játszva aratnának fényes diadalt.

Attól fogva, hogy a puska por kiegyenlítette az egyéni nagy különbségeket a Góliátok és Dávidok, a lovagok és az egyszerű harczosok között, a harcz lépést tartva a lövőfegyverek folytonos tökéletesedésével, mind kevésbé egyesek s mindinkább csapatok mérkőzésévé vált. A fejlődés törvénye a csapatokra is kiterjedvén, a harczokban egyre nagyobb és nagyobb tömegek kerültek egymással szembe. Így, századok mulva, a militarizmus minden öntudatosan feltett szándéka nélkül is szükségképpen el kellett jutnunk a mai hadi rendszerhez, a néphadsereghez. A mi nem azt jelenti, hogy mindenki műkedvelő harczos, hanem ellenkezőleg, hogy mindenki szakszerűen kiképzett katona.

A nagy puska porfordulat már a XVI. század folyamán mindenfelé megkezdte a valóságos katonahadseregek megteremtését. Nálunk is, — bár nekünk, a török és német hatalmak között hányódva be kellett érünk annyival, hogy magyar katonáink, mint egy más birodalmon is uralkodó királyunk nagy hadseregének kiegészítői érvényesüljenek.

Ez azonban a különleges magyar nemzeti katonai typus kialakulásának útját nem vágta be. Ellenkezőleg. A magyar temperamentum, a magyar néplélek, a magyar vitézi virtus, az aczélos buzából táplálkozó aczélos magyar fizikum, sőt a hagyományos magyar nemzeti viselet is, annyira különbözik minden mástól, hogy a sok egyéb idegen szín és forma közül a magyar katona különleges volta feltűnőbben, sajátságosabban válik ki, mint a mennyire a teljes uniformitás mel-

lett szembe ötlenék. A magyar baka meg a magyar huszár különlegesebb nemzeti katonatypus, mint a világ bármely fajta katonája. Minden más nemzetbeli katona jobban hasonlít egymáshoz, mint a magyar akármelyikhez. Magyar katonák csak magyar katonákhoz hasonlítanak.

A magyar költészetnek, úgy a nép-, valamint a műköltészetnek, ezért lett végtelenül kedves tárgya a magyar katona. Költészetünk oly sokszor, oly beczéző szeretettel, oly nemzeti büszkeséggel formálja ki s annyi tetszetős díszet rak reá, mintha szinte benne találná meg a legeredetibb, legigazabb magyar embert. Viszont pedig a magyar katonák közül annyian s oly nevezetes módon vesznek részt a magyar költészet s általában a nemzeti irodalom művelésében, hogy a mikor a katonákról akarunk beszélni a magyar költészetben, akkor voltaképpen kettős a feladatunk. Egyik az: miként dicsőítik a magyar költészetben a katonát; a másik: miként válnak katonák a magyar költészet dicsőségére. Ez a két feladatunk olykor egymásba olvad, mert hiszen egy-egy kitűnő költőkatonánk maga penget ki, úgyszólván a sarkantyúján a magyar katonáról és katonaletről gyönyörű, üde, férfias verseket.

De valamint az igazi katonák nem termettek elő merőben új tüneményekül, hanem, mintegy a régibb idők vitézeinek folyton fejlődésben lévő utódaiként, nyomról-nyomra foglalták el elődeik ürült helyeit, úgy a katonaköltészet is a mult vitézi, hősi és lovagi költészetének tartalomban, formában és lélekben megújhodott, korszerű folytatása gyanánt, szinte észrevétlenül alakult

ki. Minél közelebb áll időben a vitézi versezet a katonaeénekhez, annál inkább hasonlít hozzá.

Körülbelül a XI—XII. századtól a XV-ig bizonyára nálunk is a hősookról, a lovagokról s a bajnokokról s azok tetteiről szólott az ének. Azt azonban nem gondolom, hogy oly nagy számban s oly nagy stílusban, mint nyugaton, mert a középkori harczosrendszert mi csak átvettük s az nem lelkezett úgy a magunk nemzeti lelkéből, mint a katonai. De ha nem is maradtak ebből a korszakból magyar költői műveknek olyan szépséges följegyzései, mint az inkább írástudó nyugatiaknak, alig hihető, hogy Szent Lászlóról, Nagy Lajosról s más dicső királyainkról egyáltalán ne keletkeztek volna költői kísérletek. Toldi Miklós vitézi ereje is aligha Ilosvai Selymes Péternek volt először vers-témája. A Hunyadiakkal is bizonyára több magyar vers foglalkozott annál a kettőnél, mely közül az egyik Mátyás királylyá választásáról, a másik haláláról ránkmaradt. A Sabáczi viadaláról szóló, ma is közismert XV. századbeli verses krónika sem oly módon kezdetleges, hogy első lehetett volna a maga nemében. Sőt ebben már az a hiba, hogy túlságos pontossággal, úgyszólván riportszerűen foglalkozik egy várostrom szövevényes részleteivel s így nem naiv, hanem primitívül tudákos. És ebből a versezetből az is kiérzik, hogy keletkezésének, Mátyás király uralkodásának idejében a várívás már komoly szakszerű katonai feladat, melynek megoldásához a sánczok mélységének gondos megállapítása, megfelelő nehéz tűzéség, számító árka- és hidásmunka, a víz felől hadihajók be-

avatkozása és mindenfelől ostromhoz értő nagy sereg szükséges.

Több, mint félszáz évvel utóbb:

*Az ezerötszázban és az negyvennyolcban
Énekli Túri György vérszomjuzásában*

a törökök ellen vitézkedő végbeli magyaroknak erejét és elszántságát. Ez a harci ének már némileg katonás, ügyes, temperamentumos.

Igy kezdődik:

*«Zöldítsétek egek hamar az erdőket,
Hogy próbálhassuk már nyugodt fegyverünket!
Ellenségeinkre egyszer hogy kikeljünk,
Török pogányokkal vígan megütközzünk.»*

XVI. századbeli szorgalmas, de nehézkesen verselő krónikásunk, Tinódi Lantos Sebestyén már egészen azon a határon van, a melyen túl a harcztöbbé egyáltalán nem vitézlők műkedvelése, hanem szakszerű katonadolog. «Buda veszéséről» szólva elmondja, többek közt, hogy:

*Immár basa vala Kanyánál táborban,
Szent Gellértnél vannak némötök barlangban,
Dunát beállották nagy vízi erővel,
Magokat beásták környül nagy vermőkvel.*

Ez már olyanforma harczytéri tudósítás, aminők ma is érkeznek a sajtófőhadiszállásokról. A «Hadenagyok tanúsága» című versezetében pedig «Sebők deák» (a mint a krónikás magát nevezte, mikor

rigmusokban kért jó bort az urak kulcsáraitól) igen okosan figyelmezteti a csapattiszteket a hadi mesterség jól megtanulására és a pánik-okozástól való óvakodásra.

*Ez nagy szükség, jó vitéz hadnagyok
Megtanulni, mint hadakozjatok . . .*

— — — — —
— — — — —

*Ne futamjék senki közzületek,
Mert sok jámbort ti itt elveszthettök,
Magatok es itt vagy hon elvesztök,
Mely pokolban ti eltemettettök.*

De nyomban a szorgalmasan, jóra valóan, szinte hitelesen, de bizony költészet nélkül krónikázó Sebők diák után, szép csoda történik a magyar irodalomban. Megjelenik az első, Isten kegyelméből való nagy magyar költő, a ki négyszáz esztendő után sem csupán irodalomtörténeti alak, hanem igazi érdekes egyéniség s halhatatlan eleven lélek. A kinek versei ma sem diákgyerekekre rótt unalmas iskolai feladatok, mondvascinált nevezetes passzusokkal, hanem valósággal üde gyönyörűségek minden költészetértő szívnek és elmének. Itt van Báró Balassi Bálint, a ki költő, a ki úr, a ki dalia. A ki az élet poharának szenvedelmes hajtogatója, mert souverainebb, tüzesebb, vakmerőbb a rendes embereknél. A ki olvas, tud, de nem kötelességből, hanem kedvetlésből. A ki szeret, házasodik, elvál, a ki csapong, a ki botlik, a ki magábaszáll, a ki elhagyja vallását s a ki mélységes vallási áhítatra képes. A ki

bűnnel, bajjal kalandosan veri át magát magakozta bonyodalmakon, a ki világgá bujdosik, de a ki visszajön, hogy 43 éves korában, mint katona hősi halált haljon hazájáért. S ez a nagy magyar költő, a ki előtt csak távolról is hozzá fogható egyet sem tudunk s a ki után csak két század mulva jöttek olyanok, akik költőiségben elérték s nem sokan, a kik felülmúlták, — ez írta az első igazán szép magyar katonaverset is. Igaz, hogy ezt az első szép magyar katonaverset az utolsó magyar vitézi versnek is nevezhetnők. Mert Balassi Bálint a harcosokat, a kikről énekel, még vitézeknek nevezi és nem katonáknak. De azok a végeken szolgáló vitézek, mint a versből kitűnik, már nem időlegesen hadrakelt vitézlők, hanem olyanok, a kik magukat egészen a haza fenyegetett határai nehéz őrszolgálatának szentelik. Szóval ezek már azok a vitézek, akik hovatovább katonáknak fognak neveztetni, mert valósággal már is majdnem egészen azok. Maga Balassi Bálint is, ki ifjabb korában időnként szintén csak vitézkedett, Esztergom ostrománál már mint a Pálffy-ezred valóságos katonája kapta halálos sebét.

Íme, az első igazán szép magyar katonavers, az ő éneke a végekről:

*Vitézek, mi lehet
E széles föld felett
Szebb dolog a végeknél?
Holott kikeletkor
A sok szép madár szól,
Kivel ember ugyan él.*

Mező jó illatot
 Az ég szép harmatot
 Ad, ki kedves mindennél.

Ellenség hírére
 Vitézeknek szíve
 Gyakorta úgy felbuzdúl;
 Sőt azonkívül is,
 Csak jó kedvéből is
 Vitéz próbára indul;
 Holott sebesedik,
 Öl, fog, vitézkedik,
 Homlokán vér lecsordúl.

Véres zászlók alatt
 Lobogós kópiát
 Vitézek ott viselik.
 Roppant sereg előtt
 Távol a sík mezőt
 Széljel nyargalják, nézik,
 A párducz kápákkal,
 Fényes sisakokkal,
 Forgókkal szép mindenik.

Jó szerecsen lovak
 Alattok ugrálnak,
 Hogyha trombita riad.
 Köztök ki strázsát áll,
 Ki lováról leszáll, —
 Nyugszik reggel, hol viradt,
 Midőn éjten éjjel
 Csataviseléssel
 Mindenik lankadt, fáradt.

A jó hívért névért,
 A szép tisztességért
 Ők mindent hátrahagynak
 Emberségről példát,
 Vitézségről formát
 Mindeneknek ők adnak,
 Midőn mint jó sólymok
 Mezőn széjjel járnak,
 Vagdalkoznak, futtatnak.

Ellenséget látván,
 Örömmel kiállítván
 Ők kópiákat törnek,
 S ha súlyosan vagyon
 A dolog harczokon,
 Szólittatlan megtérnek ;
 Sok vérben fertezevén,
 Arczúl reá térvén,
 Űzöt sokszor megvernek.

A nagy széles mező
 S a szép ligeterdő
 Sétáló palotájok ;
 Az utaknak lese,
 Kemény harczok helye
 Tanuló oskolájok ;
 Csatán való éhség,
 Szomjuság, nagy hévség,
 Fáradtság : mulatságuk.

Az éles szablyákkal
 Méltán örvendeznek,
 Mert fejeket ők szednek ;

*Viadal helyeken
Véresen, sebesen
Halva sokan fekszenek;
Sok vadmadár gyomra
Gyakran koporsója
Vitézül holt testeknek.*

*Oh végbelieknek,
Ifjú vitézeknek
Dicsőretek serege :
Kiknek e világon
Szerte szerint vagyon
Mindeneknél jó neve,
Mint sok fát gyümölcscsel
Sok jó szerencsével
Áldjon Isten mezőkbe !*

Rimai János, a ki vagy tizenkét esztendővel később született Balassi Bálintnál s jóval túlélte őt, kétségkívül hatása alatt állott ennek a végekről szóló gyönyörű éneknek, mikor a maga szerény becsű katonaénekét írta.

*Katonák hadnagya, istennek jobb karja,
Kit ő szeret, annak vagyon éles kardja,
Segíti, építi, vele jár, nem hagyja.*

Így kezdődik a vers, melynek legjobb vagy legalább szívünknek leginkább tetsző szaka az, melyben a derék énekmondó, mint a katonaélet erkölcsi tartalmára a hazaszeretetre mutat.

*Kedves életnek ezt valaki nem vallja,
Dicsőséges nevű hírét az utálja
S hazája oltalmát semmi jónak tartja.*

A XVII-ik századbeli magyar költészetben egy nagy katonának költői munkássága máiglan büszkeségünk. E nagy magyar katonának történelmileg megöröködött neve «Zrinyi a költő», megkülönböztetésül száz évvel ő előtte élt ősetől, a szigetvári hőstől. Az így nevének állandó függelékévé lett «költő» jelzés kétségtávol megilleti őt monumentális hőskölteményének, a Zrinyiásznak jogán. Ez a költői mű azonban, bár katonaszerzője ebben «fegyvert s vitézt» énekel, nem vonható a magyar katonaköltészet körébe. A Homerosztól Vergiliusig s ettől Tassoig hagyományossá, szinte törvényszerűvé rögzített epos-alkotási fogalmak az egyéni hősiség s a csodatettek fenséges magasában mozognak s azokkal a nagy magyar katonaköltő sem tartotta volna illőnek a maga reális és az ő idejében még modern harci mesterségéig leszállani. A mi a Zrinyiásban örökbecsű és nagyszerű, az a szerző magasztos felfogása a héroismusról s emelkedett nagy hite a földi héroszoknak az égiekhez való kapcsolatáról. A tartalmi és szerkezetbeli jelenségek mellett is, a külső forma nehézsége folytán ez a nevezetes költői mű inkább az irodalomtörténet kincstárának drágasága, mintsem irodalmi közkincs. Ellenben Zrinyi a költő, mint katona, mint államférfi s mindenek felett, mint nemzetéért mély gondolatokban vívódó s csodálatos nagy szeretettel lobogó hazafi, még ma is minden distingvált magyarnak halhatatlan eszményképei közé tartozik. Jelszava: «ne bántsát a magyart!» nemcsak az ő nemes lényét fejezi ki teljesen, de sokat bántott nemzetünk méltatlankodással vegyes

történelmi fájdalmát is. Valóban, ha nem Gróf Széchenyi Istvánt illetné meg a «legnagyobb magyar» nevezet, úgy Zrinyi a költő volna méltó reá. Nemzetünk legmagasabb piedestálra helyezett nagyságai közt ez a kettő az, a kik közül ha az egyikre gondolok, a másik is mindig eszembe jut. S ha eszembe jutottak, a gondolatkapcsolódás engem mindig Prometheus végzettragédiájára emlékeztet.

A tulajdonképeni magyar katonaköltészet a XVII. század végén és a XVIII. elején gazdagszik meg az úgynevezett kuruczénekekkel. Ma ezek egy részének, nevezetesen tíz balladaszerű elbeszélő éneknek valódiságát a tudományos bírálat erős érveléssel kétségbe vonja. Ellenbizonyosságok híján bele is kell törődnünk, hogy bizonyos számú kurucz ballada, abban az alakban, a melyben a Thaly Kálmán-féle gyűjteményben megjelent, magának a túlbuzgalomtól elragadott s a kurucz-költészet hangját és irányát beletanultán utánzó gyűjtőnek szerzeményei. Ez azonban nem ok arra, hogy most már mint csupa leleplezett hamisítványra tekintsünk az egész kurucz-költészetre, mert hiszen ennek épen a a legszebb lyrai termékei érintetlenül állták ki a tudományos revíziót, s mesterkéletlen bájuk egyszersmind eredetiségük bizonyosságául is bevált. Így, kikülönözve a tíz kétséges balladát, ezentúl is bátran vethetjük bele magunkat sok szép kurucz katonaversnek zengő hullámaiba, nem tartva attól, hogy a mitől ma el vagyunk ragadtatva, arról holnap kisül, hogy már tegnap hamisítványnya bélyegeztetett.

A bátorító ének, melynek versszak-kezdő betűiből ki lehet anagrammozni, hogy Petkó Zsigmond munkája, olyan korai kuruczvers, mely még a németre csak mellékesen céloz, ellenben a törököt kiirtandó ellenségül vallja. Ez ellen kesereg és buzdít rettenetes harcra, szívbéli melegséggel, faji büszkeséggel, zsoltáros hittel és kedves közvetlenséggel. Az ének kelleténél hosszabbra nyúlik s nem egységes szerkezetű, de gazdag motívumokban s részletei szinte mindenütt érdekesek. Panaszosan zengi a régi dicsőség romlását s az egykor viruló ország pusztulását főképen a pogány miatt, a kinél azonban a «hajas szomszéd» vagyis a parókás német sem jobb szándékú. Aztán az ének így szólítja harcra a magyart:

*De most is aluszol,
Mint egy holt úgy nyugszol,
Mit gondolsz te magadban?
Múlik vitézséged,
Tompul régi híred,
Van példánk az országban.
Mindaddig csüggedel,
Maholnap késéssel
Majd tört vetnek nyakadban!*

*Mind egyenlő szívvel,
Teljes értelemmel,
Egyaránt vitézkedjünk!
Elveszett hazánkért,
Özvegyek árvákért
Szívesen iparkodjunk.*

Az pogány töröknek
 Reánk törő népnek
 Csúffjai hogy ne legyünk!

Vér bennünk buzduljon,
 Törökre forduljon,
 Légyünk régi magyarok!
 Hazája-szeretők,

— — — — —
 Szabadság-oltalmazók,
 Ország pusztításán,
 Nemzetünk romlásán
 Bosszúálló párduczok!

— — — — —
 — — — — —
 — — — — —
 Kevesen hogy vagyunk
 Kétségbe ne essünk,
 Félsz ne fogja szívünket!
 Egyedül az Isten
 Csodálatosképen
 Veri az ellenséget

— — — — —
 — — — — —
 — — — — —
 Ily jó igyekvésre,
 Szép vitézkedésre,
 Segéljen az Uristen!
 Valamit elvesztett
 Szegény magyar nemzet
 Mindent visszanyerhessen!

*Még az én két kezem
Puskám, hegyes töröm
Pogányban kárt tehessen!*

*Az ezerhatszázban,
Hogy ezeket irám
Hatvan esztendőben,
Ekém után jártam
És arra vigyáztam,
Hogy ehessen kenyérben.
Zabot is vetettem,
Mert lovat szerettem
Vettem hasznát mezőben.*

Itt a mező alatt, melyben az énekmondó hasznát vette a lónak, természetesen a harczmezőt kell érteni. Tehát az ének szerzője lovas katona volt.

Ugyanennek a szerzőnek, Petkó Zsigmondnak még egynehány évvel később kelt «Gondolkodjál szegény magyar» kezdetű, szintén szép harczrahívó éneke is van, melyen már megérzik, hogy a kurucz méltatlankodás éle időközben kezdett elfordulni a töröktől s mindinkább egyéb, az országba bejött «sok idegen nemzet» ellen irányzódott. Még nem egyenesen és kimondottan a német ellen s a korona ellen még épen nem, de ez az ének már mégis előszele a közelgő Rákóczi-viharnak.

A mint ez a vihar kitör, temérdek magyar harczos lélek aeol-hárfájába csap bele s azok mindenféle érczesen, élesen, merész disszonanciákkal érdekesebbé tett dallamokat kezdenek zöngeni.

A Rákóczi-féle kurucz harczok idejében virágzott fel igazán a magyar katonaköltészet. Az elcsépelet közhely, melyet az új megfigyelésekre s új tételekre képtelen receptív elmék unalomig idézgetnek a műzsáknak fegyverek közt való hallgatásáról, a mi a költészetet illeti, szinte minden háborúban kudarczot vall. Nagyobbat tán sohasem vallott, mint a mi szabadságharczainkban. Ezek közül a XVIII. századbelinek fegyvercsörgése közt keletkeztek, hogy sok egyebet ne említsünk, az ilyen pompás vérbeli magyar verszöngzetek:

*Te vagy a legény Tyúkody pajtás,
Nem olyan mint más, — mint Kuczug Balázs!
Teremjen hát országunkban jó bor, áldomás,
Nem egy fillér, de két tallér kell ide, pajtás.*

— — — — — — — — — —
— — — — — — — — — —
— — — — — — — — — —
*Bort a kupámba, embert a gátra!
Tyúkody pajtás, induljunk rája!
Verjük által az labanczot a másvilágra
Ugy ad Isten békességet édes hazánkra.*

A ki azt tartja, hogy az ilyen hatalmasan felbuzgó vershez nincs a műzsának, az igazi költői hangzatok érzések és gondolatok sugallójának semmi köze, annak a magyar műzsáról fogalma sincs.

Vagy az olyan magyar katonavers is ihlet nélkül van összemesterkélve, mint a Csinom Palkó?

*Csinom Palkó, Csinom Jankó,
Csontos kalabérom,
Szép selymes lódingom,
Dali pár pisztolyom . . .
Nossza rajta, jó katonák,
Igyunk egészséggel,
Menjen tánczba kiki köztünk
Az ő jegyesével.*

— — — — —
— — — — —
— — — — —
— — — — —

*A vitéz kurucznak van
Szabott dolmánya
Sarkantyús csizmája
Futó paripája*

— — — — —
— — — — —
— — — — —
— — — — —

*Fényességgel mind berakva
Aranyos szablyája,
Nyusztal bélelt az süvege
Csillagos forgója.
Patyolat az kurucz,
Gyöngy a felesége
Hetes vászon az labonczság,
Köd a felesége.*

No és még a Balogh Ádám nótája! . . . Igazán, nem tudom, van-e vers, a melyben vigabban, hetykébben vet lobbott a magyar katona-temperamentum, mint ebben:

*Török bársony süvegem,
Most élem gyöngyéletem,
Balogh Ádám a nevem,
Ha vitéz vagy, jér velem!*

— — — — —
— — — — —

*Zsendelye hí, eszterhás,
Ég a város, ég a ház,
Nem is egy ház, háromszáz,
Mert a kurucz ott tanyáz.*

*Vitéz, hol a tarisznyád?
Vedd elő a pogácsát,
Zsendely pattog, hull a nád,
Süthetünk ma szalonnát!*

*Sándor Ferkó, sógorom,
Adsz' ide a jó borom!
Harcz után ha szomjazom
Az áldomást megiszom.*

Kik költötték ezeket s az ezekhez hasonló, a maguk nemében örökbecsű magyar verseket? Kurucz katonák, — legtöbbször bizonyára az írástudó diákviselt altisztek. Nem egy ilyen kurucz «nótafa» katonának neve fel van jegyezve s ismeretes ma is. Kevésbé tudható bizonyosan, hogy közülök ki mely kuruczéneket szerzette. Az énekszerzés divat volt a kuruczok között, mert köztetszéssel találkozott a csapatoknál és a hadvezérlet magas köreiben egyaránt. Bercsényi maga is szerette a katonás verseket s szívesen vette, ha tisztjei ilyenekkel szolgáltak neki a tá-

borból. A táborokban pedig jobbára olyan népdal, hogy ne mondjam *fél-népdal* terem, melynek mindig van ugyan egy bizonyos első szerzője is, de aztán, ha szóban vagy írásban ettől tovaszáll, annyi alakítást, változtatást, színezést, rövidítést, toldást, javítást és rontást kap másoktól, sokaktól, hogy végre úgy jár, mint a kitett csecsemő, a ki mire másoktól fölnevelve szép gyerekké serdül, a maga apja-anyja nem ismeri meg. A kurucz bujdosó énekek közt van olyan is, mely egyszerűen egy Balassi Bálint-féle, tehát már a kurucz bujdosás idejében száz esztendőös gyönyörű versnek változata. A változat is nagyon szép:

*Őszi harmat után
Nagy hegyeknek ormán
Fujdogál a hideg szél,
Fujdogál a hideg szél.
Zöld erdő harmatát,
Piros csizmám nyomát
Hóval lepi be a tél,
Hóval lepi be a tél.*

— — — — —
— — — — —

*Jobb hát a darvakkal
Vagy más madarakkal
Elbujdosnom messzére,
Elbujdosnom messzére,
Hogy irigyim szava,
Ellenségim vasa
Szegény fejem ne érje,
Szegény fejem ne érje.*

Őszinte, igaz népköltészet az ilyen, ha utánzás is. A közkeserv kifejezést keres és az emlékezésben olyan szép szavakat, verstöredéket talál, melyekkel egyszer valaki a maga egyéni keservét fejezte ki. Maga az a népi ember sem tudja, kitől veszi a vers magvát, a ki az új népdalt először dalolja. A többi, a nép, a ki felkapja s folytatja, az már egyáltalán nem gondol sem az első eredeti szerzővel, sem a másodikkal, az önkénytelen utánzóval. Így forog ma is temérdek olyan igaz népdal a nép ajkán, melynek eredetijét nem kisebb költő írta, mint Petőfi Sándor, vagy a népiességben leginkább hozzáfogható műköltők.

Hogy a magyar népdaloknak mily rengeteg része vonatkozik a katonára s a katonaeletre, azt mindenki tudja, a ki legalább tíz-húsz népdalt ismer. Azt ellenben, hogy melyik népdal, mely időből való, általánosságban nehéz volna meghatározni. Némely örök emberi érzéseket kifejező népdal, azt hiszem, századokig is élél, sőt bizonyos változásokkal még tovább, szinte örökké. Hanem épen a katonadalok kora valamelyest mégis ellenőrizhető a katonai szervezetben időnként beálló lényeges változások révén. Így például mindazok a katonadalok, melyekben keserű antimilitaristikus íz van, csak olyan időkben keletkezhettek, mikor a katonák túlnyomó részben idegenek voltak. Azok pedig, melyekben a besorozástól való félelem nyilatkozik meg, vagy a katonafogdosás régibb idejében vagy az általános hadkötelezettség behozatala óta keletkezhettek.

*Édes anyám ne féltsen engemet,
 Én belüllem regruta nem lehet,
 Ferencz József maga 'is azt mondja :
 Egyes gyerek nem lehet katona.*

Ezt a nem valami hősies nótát vagy huszonöt esztendővel ezelőtt tanultam falun egy paraszt-leánytól. Nem is kelhetett sokkal régebben, mert a ki kezdte, már az akkor érvényben volt törvényes hadmentesítési eseteken járatta az esztét.

De milyen régi lehet az a népdal, melyben a leány azt mondja a katonának:

*Hajdu volnál, szeretnélek,
 Katona vagy, nem szeretlek.*

Nyilván legalább háromezred esztendő, mikor a privilégiumaik fejében katonáskodó magyar hajduk népszerűbbek voltak, mint a még idegenekül nézett katonák. Az idéztem két sor utóbb elvesztette eredeti értelmét, de azért bejutott még egyezerhétszázötvenegyben kelt népies szatirikus katonaversbe is.

A mi különben a népi gyöngébb-nem katonaelleses kifakadásainak értékét illeti, arról is van egy régi szatirikus népvers. Abban az asszony végnélkül szidja a szegénységnek vajmi terhes katonát, de mégis mihelyt a csárdában jobb kedvre derült, így dalol:

*Jer be rózsám katona,
 No járjunk egy tánczot!
 Majd a nyakadba vetek
 Egy szép aranylánczot.*

*Heje-huja katonám,
Gyöngyvirágom, tulipán,
Édes majoránnám!*

Ennek a népi asszonynak lélektana, a katonákra vonatkozólag, az egész magyar népé. Bizony, ha van is néha zúgolódás a katonai terhek ellen a valóságban is, a népköltészetben is, azért a magyar népnek még sem áll senki közelebb a szívéhez, mint a katona. Most, a néphadsereg idejében s különösen most, a véres háború idejében még közelebb, mint valaha. S ha már eddig is gazdagok voltunk szebbnél szebb katonanépda-
lokban, milyen dúsgazdagok leszünk még ezután! Hiszen itthon, a honnan «mind elvitték a legények elejét», még a javakorbeli embereket is, a honn maradottak megrendítően nagy érzései az elmentek, részben örökre elmentek után, napról-napra termik az epedő dalokat. S termi a még szebb, mert hősiesebb, érczesebb magyar katonadalokat, a messzi lövészárkokban, az elmenteknek minden önfeláldozásra kész csodálatosan bátor magyar katona szíve.

A magyar műköltészetbe a kuruczkorszak után díszes, értékes adjustirungban rukkol be egy kedves, úri, vidám katona, Generál-Adjutáns úr Báró Amade László. Egyéb dolgaiban is jó költő, de katonaelege felülmulhatatlanul pompás verbunkos nóta:

*A szép, fényes katonának
Arany gyöngy élete.
Csillog, villog mindenfelől
Jó vitéz fegyvere.*

Szép élet, víg élet,
Soha jobb nem lehet.
Hopp hát jöjjön katonának
Ilyent ki szeret!

A zöld mezőn megpuskázik,
Nyer az ellenségtől.
A kvártélyban mulatozik,
Nyer a menyecskétől.
Szép élet, víg élet!
stb.

Szikrát üt a lova lába,
Nagy városon nézik,
A szép dámák és leányok
Sokszor ágyát vetik.
Szép élet, víg élet!
stb.

Prókátor függ az oldalán,
Szerencse bírása,
Becsület a törvényszéke,
Nincs apellátása.
Szép élet, víg élet!
stb.

— — — — —
— — — — —
Menjünk azért seregesen,
Tartsuk meg hazánkat,
Vérrel, bérrel oltalmazzuk
Szent, szent koronánkat!
Szép élet, víg élet!
stb.

*Ne gondoljunk a sírással
 Se a pityergéssel!
 Ülünk lóra költözködjünk
 Az több vitézekkel!
 Szép élet, víg élet!
 stb .*

*Isten hozzád apám, anyám,
 Én édes szerelmem,
 Húgom, bátyám, sógor, komám!
 Avagy — jertek velem!
 Szép élet, víg élet,
 Soha jobb nem lehet.
 Hopp, hát jöjjön katonának
 Ilyent ki szeret!*

Ezután egyre-másra következnek a XVIII. század derék magyar katonái, a kik egyúttal kitűnő magyar költők is. Három olyan köztük, a kinek költői munkái ma is élvezetes eleven olvasmányok. Ezek: Báró Orczy Lőrincz generális, Gróf Gvadányi József lovas generális és Fazekas Mihály huszárfőhadnagy. Egyikük sem írt katonaverseket. Azt hiszem, Orczy és Gvadányi azért nem, mert az időszak, a XVIII. század közepe, melyben ők éltek, szembeszökő jeleit mutatta a magyarság belső nemzetietlenedésének — s ez a baj vette igénybe az ő erős nemzeti érzésüket. Orczy főúri és magas katonai rangja daczára a szegény parasztnéphez fordul s annak mindent eltűrő és kibíró derékségében, igénytelenségében és szüntelen munkájában talál vigasztalást.

Megkapó meleg szeretet árad ki verseiből a paraszt felé, kinek:

*... darócz alatt a szíve tündöklék,
Hasonló a gyöngyhöz, ki sárban feneklik.*

Gyöngédség, jóság és kíméletes humor aranyozza be Orczy írását, a mikor a paraszt egyszerű, derűs családi életéről és bátor halni tudásáról ad képet. A paraszt neki az igazi ember, a kinek lelkét nem gyötri a benső «kisbíró» s szerinte:

*A szelíd s jó ember király lesz igazán,
Igy emeltetik fel a füstös kaczagány.*

A haza részére is az igénytelen, csendes, biztos jólétet kéri Isten áldásául. Ő, ki látta a rémes pusztulást háborúdúlta idegen határokon, a maga szeretett szülőföldén csak békességet, szabadságot, áldomást és bőséget akar látni mindig. Ő a bugaczi csárdának első megéneklője, melytől a kedves szavakkal búcsúzik:

*Kecskeméti kenyér süljön kemenczédben,
Kőrösi bor bőven keljen a pinczédben,
Sok utas nyugodjon faladnak tövében.*

Gvadányi, az egykor vitéz Hadik-huszárról, mintha soha semmiféle őse nem lett volna arezzoi és firenzei talián nobile és utóbb lengyel gróf, tősgyökeres, jóízű magyar nemes úr és a nemzeti visszahatás megtestesülése az idegenszerűség ellen. Nagy tanultsága és világlátottsága erős észszel s makacsul magyar szívvel társulván, úri humo-

rával tréfát űz ugyan a derék peleskei nótárius naiv elmaradottságából, de azért ő mégis ezt a jóakarátú igaz magyart szereti s ennek ad igazat a széllel bélelt, akkori korcs modernekkel szemben.

Mindent összevéve, a magyar költészetben annak sok hazafias művelője között senki sem volt erősebb nemzeti érzésű ember, mint Orczy és Gvadányi, ez a két katoná, — mi több: ez a két császári generális.

Fazekas Mihály is, ámbár utóbb demokrata és botanikus lett belőle, bizony katonalélek volt. A költészetének legjava is olyan, mint egy vidám, huszáros rajtaütés valamely lomha, dölyfös ellenségen. Színtiszta debreczeni magyarságán sem ejtett csorbát künn-táborozása a már akkor is művelt nyugaton. Azonban ő akkor forgatta szablyáját Francziaországban, mikor ott már, úgy a hogy, megvalósultak a nagy forradalom demokratikus eszméi. Ezeket az eszméket ő felvette magába s örökbecsű, mulatságos remeke «Lúdas Matyi» szinte demokráciai irányműnek mondható.

«Háromszor veri azt kenden Lúdas Matyi vissza», a mit ön, tekintetes, nemes, nemzetes és vitézlő Döbrögi uram a szegény jogtalan parasztleányra rá vágatott.

Külön kiemelésre méltó nevezetes érdeme Fazekas e satyriko-humoros versének az a bravour, melylyel a népi és kómikai magyar nyelvet a lehető legtermészetesebb hexameterekbe gördíti. Ilyen is csak huszárnak juthat eszébe. Már magának az ünnepélyes klasszikus formának felhasználása tréfás paraszti tárgyra, oly kitűnő fonákság, melyet magam részéről csak bámulni tudok. A ponyváról

ismerem a nép számára magyar alexandrinusokba átirrt Lúdas Matyit is. Mondhatom, az eredetinek formájával az egésznek eredeti sava-borsa is oda-veszett.

Katonák örök dicsősége általában a magyar irodalomban s így költészetünkben, Mária Terézia nemes testőreinek, Bessenyeynek és társainak fellépése is. Ezek a kényeztetett, selymes deli ifjak fenn Bécsben, a szép barokkstílusú testőrkaszárnnyában, a császári udvar fényében, a művelt bécsi társaság bájos hölgyei és kellemes urai közt azon gyötrődtek: mi lesz a magyar irodalomból, ha mi nem lendítünk rajta? . . . És lendítettek. Gyönyörű ez! . . . Különösen, mert arra vall, hogy a magyar lélekben épen ott ébred fel a nemzethez való legnagyobb hűség, a hol annak örök álomba ringatásán a legnagyobb csáb működik.

A XVIII. század áthajlását a XIX. századba a magyar költészetben egy rendkívüli költőnek, egy igazi eredeti, egyéni geniusnak, Csokonai Vitéz Mihálynak elbájoló fénye ragyogja be. S ez a tündéri költő adott egy drágagyöngyszemet a magyar költészetnek is. A «Szegény Zsuzsi a táborozáskor», — ki ne ismerné ezt a verset, mely a parasztleánynak és «mozgósított» huszárszeretőjének egymástól búcsúzását a legegyszerűbb népdal hangján, de páratlan lelki finomsággal mondja el?

*«Estve jött a parancsolat
Violaszín pecsét alatt.»*

Ez a behízelgő kezdet, melynél csak a vége szebb a versnek.

*Csákóját könnyel öntöztem,
Gyászpántlikám rákötöztem,
Tíz rózsát hinték lovára,
Száz annyi csókot magára.*

*A lelkem is sírt belőlem
Mikor búcsut veve tőlem,
«Isten hozzád!» — többet nem szólt,
Nyakamba borult s megcsókolt.*

A kemény huszárgyerek, a ki «többet nem szólt», nem is tudott volna többet szólni. Mert még a hadbavonuló magyar huszárnak is elszorítja a szívét meg a szavát egy: a búcsúzás szeretőjétől.

Ezenkívül, tán katonaköltészetünkhöz számíthatjuk még Csokonai művei közül az ő Békaegerharczát, a szeszélyes, geniális paródiát is, melyben a békák és az egerek egyaránt, mint valóságos katonakarikaturák vitézkednek.

Döbrentey Gábor huszárdalai s gróf Teleki Ferencz csatadala és huszárdala szintén ebből az időszakból valók. A Teleki-féle huszárdal igen vonzóan festi a magyar katonát. Olyannak, mint a minőnek magunk is tudjuk.

*Békés embertársát
Soha nem bántja,
Ha ellenséget lát
Kardját kirántja,
S ezt is ha meggyőzi,
Sebét bekötözi —
S üget tovább új vitéz tetre.*

*S midőn utoljára
 A véres halál,
 Mint élte határa
 Véle szembe száll,
 Mint egy igaz vitéz
 Bátran szemébe néz —
 S üget vígan a másvilágra.*

A XIX. század már oly nagyszerű felvirágzási korszaka a magyar költészetnek s ennek keretében a katona oly nagy szerephez jut, hogy tartózkodnom kell a részletezéstől. A hol már tolonganak a nagyok, elég lesz az azok közül különlegességükkel vagy óriás voltukkal kiválóról beszélnem.

E mellett a XIX. században is voltak nagy magyar költők, a kik miután mint hivatásos katonák a hadseregben szolgáltak, letévén a kardot, a lantot ragadták fel és dicsőséges részt vettek a magyar költészet új korszakának megalkotásában. A két Kisfaludy, Sándor és Károly, becsülettel eleget tévén Marsnak messze külföldi harcztereken, — hazatértek s a Magyar Múza oltárán gyűjtöttak fényes áldozati tüzeket. És az egész nemzet áhitatra ébredt s szerette a két Ábel testvért, mert mindkettejük áldozatának füstje egyenesen az égbe szállt.

A tárgya szerint való magyar katonaköltészetnek ebben a században első kiválóan nagy alkotása Garay Jánosnak szerzi meg az irodalmi halhatatlanságot. Igenis, «vitéz Joannes Hári» az obsitos vén baka, a törölmetszett magyar *miles gloriosus* az élni fog s éltetni fogja szerzőjének

nevét is, valameddig nemzeti nyelvünk és érzésünk el nem pusztul. Mert ha még oly nevettető is az obsitos, a költő tréfásan torzító tükre annak alakjában a kedves, derék magyar katona bohóan lerajzolt képét adja vissza. Ha bolondos mesebeszéd is a mit Hári János elmond a maga hőstetteiről, az ő képzeletében rajzó hőstettek olyanok, a minőket ő élete és vére árán is szívesen követ vala el, ha alkalma lett volna rá. Az nem igaz, hogy ő huszár volt, «de annyit emlegette és annyszor lovát, hogy végre is huszárnak kellett hinni magáb». Az nem igaz, hogy ő fogta el a Nagy Napoleont, de ő hiszi, hogy elfogta volna, ha valóban meglett volna hozzá az a villámgyors paripája, melyet csak emleget. Az nem igaz, hogy ő tárgyalt Mária Lujza császárnéval, de az igaz, hogy ha tárgyalt volna, szakasztott olyan katonához illő lovagiassággal hódolt volna a szép asszonynak, mint a hogy füllenti. Az nem igaz, hogy aztán két drága aranyóra ütötte a markát, de az igaz, hogy ha valamikor csakugyan ilyen becses zsákmányhoz jut vala, azt ragaszkodó hűségéből kapitányának és hadnagyának ajánlotta volna fel. Végül az sem igaz, hogy ő látogatást tett ő felségénél a bécsi Burgban, de az a kedélyes confidentialia mellett is mélységes tisztelet és rajongó szeretet, melylyel a felségnek hozzá való kegyes jóságát emlegeti, mint szent, örök igaz érzés valóban ott parázslott az ő öreg, magyar katonaszívében, — a mint hogy ma is ott parázslík minden jó magyar katonáében.

Oh, a nagyokat mondó obsitos, Hári János dicsekedése nem a hazug poltroné, hanem a holtig

hősi álmokat álmodó dicsvágyóé. Kómikuma afféle, mint szegény búsképű lovagé, Don Quijote-é, a ki ha Cid korában él vala, románczok hőse volna, de már a XVI. században csak tragi-komikus figurává lehetett.

Mult századbeli szabadságharczunk, melynek forradalmi mellékízét teljesen elnyomja bár tragikusvégű, de fényes katonai dicsősége, a magyar katonaköltészet újabb nagyszerű felvirágzását hozta meg.

A kisebb, de kiváló lantosok egész sora vett igaz ihletet a fellobogó magyar katonai tűz messzeragyogásából. Köztük Bajza József, ki már előbb is meghatottan és emelkedetten magasztalta Apotheosisában a dúló csaták után örökre elnyugodott hősfiakat, — most a szolnoki csatában diadalmas harmadik és kilenczedik zászlóaljak vitézségét zengte. Erdélyi János, valamint Sárossy Gyula a mai világhírné «Vörös ördögök» öregapáinak, az akkori magyar huszároknak szentelt hamar népszerűvé lett verseket. Erdélyinek három rímes sora még ma is közzájón forog:

*Amott jönnek a huszárok,
Gyönyörűség nézni rájok,
A világon nincsen párjok.*

De tán még elevenebben él Sárossynak ez a két sora:

*Menyecske ha feléd huszár nyújtja száját,
Csókold meg a világ első katonáját!*

Ez élő vers, mert a mit ajánl, azt úgy a huszár, mint a menyecske ma is megteszi.

Aztán megzendítik hatalmas zöngésű húrjait a katonákról a legnagyobb magyar költők is.

Az egyik legnagyobb magyar költő a nép. Ennek katonaköltészete operenciás tenger, melynek nincs partja; melyben, mint már a kurucz-korszakról szólva kifejezni igyekeztem, mult és jelen hullámai egybeömlenek s melynek minden háború tomboló, zengő, mélységeket felkavaró, új korallokat és gyöngyöket s elmerült régi kincseket felszínre vető vihar. Az volt szabadságharcunk, az ma folyó élet-halál harcunk is.

Egy másik legnagyobb magyar költő, Arany János, ki a szabadságharc viharát megélte, elmélyedő temperamentuma folytán az akkor felbuzgó tüzes katonaköltészetben csak néhány honvédelemre serkentő jó lyrai verssel vett részt. Ellenben, a vérző szív és könnyező szem halálosan élvezetes humorával s önmagát marczangoló szatirájával írta meg 1851-ben a *Nagyidai cigányokat*, ezt a nagyszerű és rettenetes kómikai hőskölteményt, mely zokogó kaczagás a nem rendes, nem katonai, csak cigányosan lelkes, puska-por-elpuffogtató védelmi harc komiko-tragédiája felett. Viszont, két évvel utóbb kelt ritkasép kisebb epikai művében, *Keveházában*, képzeletének csodálatos történelmi rekonstruáló erejével Keve hun vezér hadseregének dunai átkelését s váltakozó szerencsével folyó ütközéseit úgy festi eléink, hogy a színes, mozgalmas, erőteljes, absolut mesteri biztonsággal komponált csataképen felismerjük az ősi, a régmult, de mégis igazi rendes seregek, igazi rendes katonák összes jellemző, örök vonásait. Keve hunjai épen olyan katonák,

mint azok a magyarok, a kikről Heribald, a szentgalleni barát beszélt.

És még egy legnagyobb magyar költő: Petőfi!... Mint katonaköltő, mégis ez a mindenekfelett legnagyobb! Nem hiszem, hogy csak a magyar költészetben. A nekünk hozzáférhető világirodalomban legalább egyetlenegy sincs, a ki felérne abba a szédítő magasságba, a melyből Petőfi zengi le ránk és az egész világra a szent, költői és való igazságot:

*Tiszteljétek a közkatonákat!
Nagyobbak ők mint a hadvezérek!*

Nem is említtem fel még címek szerint sem Petőfi egyéb remek katonai és harczi verseinek egész sorozatát. Felesleges volna. Hiszen Petőfi verskötetének ép úgy meg kell lenni minden háznál, mint a bibliának — s így elég azt ajánlanom, hogy a mai komor háborús időben olvassassa minden magyar mindkét könyvet mennél szorgalmasabban. Sok vigasztalást, bátorítást s ha úgy fordul: mindenre elszántságot fog azokból meríteni.

Hanem egy Petőfi-verset, egy ekstatikus, igazi magyar katonalelket lehelő harczi versét, a *Csatadalt* mégis ki kell emelnem, mint legremekebbet a remekek között. Avagy zengett-e már vers valaha is a világon fenségesebb katonai becsületet és önfeláldozást, mint ezt:

*Véres a föld lábam alatt,
Lelőtték a pajtásomat.
Előre!*

*Én se leszek rosszabb nála,
 Berohanok a halálba —
 Előre !*

*Ha lehull a két kezünk is,
 Ha mindnyájan elveszünk is :
 Előre !
 Hogyha el köll veszni, — nosza !
 Mi vesszünk el , ne a haza !
 Előre !*

Ez után a magas hang után már csak egyetlen katonás verset tudok a magyar költészetben, mely megbírja a földidézést. Nemcsak megbírja, hanem tartalmi igazságánál s drámai formája páratlan tökéletességénél fogva csak más, de nem kisebb hatást tesz lelkünkre, mint Petőfié. A vers Gyulai Pál *Hadnagy uramja*. Tizenkét rövid sor az egész, de többet mond, mint egy-egy tizenkéténekes hősköltemény. Tizenkét sor, mely a nagy költők közé emeli íróját, a ki azokhoz sok egyéb költői, irodalmi és emberi érdemével is igen közel jutott.

— *Hadnagy uram, hadnagy uram !
 «Mi bajod van, édes fiam?»
 — Piros vér hull a mentére.
 «Ne bánd, csak az orrom vére.»*

— *Hadnagy uram, hadnagy uram,
 El ne essék itt az útban !
 «Bele botlám egy nagy kőbe,
 Szuronyt szegezz és — előre !»*

*Megy a honvéd, áll a hadnagy,
Mély sebében összeroskad.
— Hadnagy, uram, hadnagy uram!
«Csak előre, édes fiam!»*

«Csak előre, édes fiam!» . . . Hány mély sebben összeroskadó becsületes, bátor hadnagy uram kiáltja ezt végső lehelletével ma is, szuronyszegezve rohanó katonáinak! És hány kiáltotta már ezer esztendő minden véres harczain keresztül!

De, Istennek hála, sohasem kiáltotta, ma sem kiáltja hiába! A mi katonáink ama hadnagyok szavára, a kik nem a maguk életével törődnek, hanem a nemzetével, mindig előre mentek, ma is előre mennek.

Hiszen csakis azért él még nemzetünk s csakis azért fog megélni ezután is, mert a magyar katona sohasem volt s ma sem más a valóságban, mint a milyen a katona a magyar költészetben.

UTL AT DOWNSVIEW

D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 14 04 06 02 016 3